

Le bon vin d'Orleans, le punays lac de Sorbone et la mode de Bretagne: sociocentrisme lúdic i ambivalència als blasons populars del Pantagruel de Rabelais, amb mostres de versions en diferents llengües¹

Xus Ugarte i Ballester

Universitat de Vic. Departament de Traducció i Interpretació
Campus Torre dels Frares. C. de la Laura, 13. 08500 Vic
x.ugarte@uvic.cat

Resum

En aquest article es presenta una selecció d'un corpus extret del *Pantagruel*, en el qual els personatges de Rabelais ataquen o afalaguen, grotescament i hiperbòlicament, en el més pur estil pantagruèlic, les altres nacions o viles. Per a aquests epítets ètnics, Rabelais reutilitza el blasó popular (*blason populaire*), en una fusió total de la lloança i la injúria. En el nostre treball comprovarem si la visió sociocèntrica que el blasonador aplica al blasonat, així com el propòsit lúdic, han aconseguit ser traslladats a les versions catalana (Miquel-Àngel Sánchez Férriz, 1985), espanyola (Alicia Yllera, 2003), italiana (Mario Bonfantini, 1953) i anglesa (Burton Raffel, 1991).

Paraules clau: Rabelais; *Pantagruel*; blasó popular; etnònim; sociocentrisme; traduccions de Rabelais.

Abstract

This article features a corpus-based selection taken from *Pantagruel*, in which Rabelaisian characters attack or praise—in finest Pantagruelian style: grotesquely and hyperbolically—other nations or towns. In these ethnic epithets, Rabelais returns to the genre of the *blason populaire*, concocting a thorough blend of flattery and injury. In this study we shall attempt to determine whether the sociocentric perspective with which the *blasonneur* depicts the *blasonné*, with all its mischievousness, is transferred intact into the versions in Catalan (Miquel-Àngel Sánchez Férriz, 1985), Spanish (Alicia Yllera, 2003), Italian (Mario Buonfantini, 1953) and English (Burton Raffel, 1991).

Keywords: Rabelais; *Pantagruel*; blason populaire; ethnonym; sociocentrism; translations of Rabelais.

1. Aquest treball s'emmarca dins les investigacions del grup de recerca consolidat (2009 SGR 736) «Textos literaris contemporanis: estudi, edició i traducció» de la Universitat de Vic.

Sumari

1. El blasó popular de Rabelais	5. Universitats
2. L'autor	6. Atractius o productes típics d'una ciutat o regió
3. <i>Pantagruel</i>	7. Els parlars estrafets
4. Blasons característics dels habitants de pobles, ciutats, regions i nacions, actuals o antics	8. Les traduccions, a tall de conclusió
	9. Bibliografia

1. El blasó popular de Rabelais

Les injúries o sàtires contra «l'altre», en forma de refrany, paròdia o poema còmic han estat un «esport» practicat amb notable obstinació per bona part de les diferents tradicions culturals a totes les èpoques. Els protagonistes del *Pantagruel* de Rabelais, emulant la mundologia i l'esperit viatger del seu creador, evoquen un reguitzell de nacions del planeta aleshores conegut, fossin antigues o contemporànies, a banda de suscitar territoris de fantasia fèrtils per a la imaginació literària. En aquest article presentem una selecció d'un corpus de *Pantagruel* en què els personatges del gran escriptor ataquen o afalaguen, segons el cas, de manera grotesca i hiperbòlica, en el més pur estil pantagruèlic doncs, aspectes d'altres nacions o ciutats.

Per a aquesta forma d'epítets ètnics, Rabelais reutilitza en part la figura del blasó popular (*blason populaire*) en el qual assaja una fusió total de la lloança i la injúria. Els blasons van ser un gènere molt de moda a la literatura de la primera meitat del segle XVI. Es blasonava absolutament tot, tant persones com objectes o llocs geogràfics. Per exemple, els poetes de l'escola de Clément Marot, que havia excel·lit en el gènere, es lliuren a una veritable dissecció del cos de la dona, tot blasonant-ne boca, orelles, llengua, dents, ulls, cella, etc. Aquests blasons poètics, que presenten molts vincles amb els populars, van tenir el seu origen en dos petits poemes còmics de Marot, *Le beau Tétin* (1535) i *Le laid Tétin* (1535).

La definició del gènere, per part de Thomas Sébillot de l'escola de Marot i contemporani de Rabelais, en *Art poétique francoys* (1548) pot ajudar-nos a comprendre «l'ambivalència d'allò blasonat» (Bakhtin, 1974: 385-386).

Le Blason est une perpetuelle louange ou continu vitupere de ce qu'on s'est proposé blasonner. Pour ce serviront bien à celui qui le voudra faire tous les lieux de demonstration escrits par les rheteurs Grez et Latins... Car autant bien se blasonne le laid comme le beau et le mauvais comme le bon. (Demerson, 1996: 78, nota 2)

El document més antic de blasó popular, el *Dict de l'Apostole*, es remunta al segle XIII. Caldrà que passin tres segles per trobar un exemple de gènere semblant, el *Dict des Pays* (Sainéan, 1976: 428), un curiós repertori de dites i malnoms de països i viles. En paraules de l'autor, «un sobriquet ethnique ou un dicton géographique plus ou moins ironique».

Sota la ploma de Rabelais trobem una sèrie de característiques, tant formals com temàtiques, que reflecteixen els blasons populars. «De fet —continua Mikhaïl M. Bakhtin (1974: 387-388)— els tons blasonants penetren tot el llibre de Rabelais, del començament al final; està ple d'elogis i greuges de doble sentit». El crític rus destaca el factor oral, anònim i col·lectiu del blasó popular. Iglesias (1993: 30) el defineix com qualsevol forma d'atribució proverbialitzada de fets o dites aplicades als habitants d'una localitat, regió o país a més de les qualitats o productes del lloc que indirectament incideixen en la imatge d'aquells.

Hem buidat, doncs, els blasons del *Pantagruel* de Rabelais i n'hem dut a terme una selecció, basada en els quatre criteris següents:

- 1) Els etnònims que fan referència a habitants de ciutats o nacions, actuals o antics: grecs, gentils, lorenesos, avinyonencs, parisencs, gots, alemanys, atenesos i bretons.
- 2) Els blasons que fan referència a les universitats, atesa la importància que Pantagruel i el seu autor atribuïxen a aquests llocs del saber: Tolosa de Llenguadoc, Orleans i la Sorbona.
- 3) Els atractius o productes típics d'una ciutat o regió: Montpeller, Nimes, Orleans, Turena, Savoia, Bourges, Roà, Nantes.
- 4) El capítol VI que fa referència a afers lingüístics: *Com Pantagruel trobà un llemosí que estrafeïa la llengua francesa (Comment Pantagruel rencontra un Limosin qui contrefaisoit le langaige Francoys)*.

La nostra enquesta pretén il·lustrar aquest estat de coses a través de l'observació de diverses traduccions. Comprovarem si la visió sociocèntrica que el blasonador aplica al blasonat i el propòsit lúdic, han estat traslladats amb èxit a les versions catalana (Miquel-Àngel Sánchez-Férriz, 1985), espanyola (Alicia Yllera, 2003), italiana (Mario Bonfantini, 1953) i anglesa (Burton Raffel, 1990).

2. L'autor

Però abans unes pinzellades per presentar Rabelais, autor francès del segle XVI, representant ja de l'Humanisme, encara que amb reminiscències medievals en la seva forma i en part de l'esperit. François Rabelais (Chinon, 1494?-París, 1553), que al llarg de la seva vida fou monjo franciscà, benedictí, hel·lenista, jurista i un dels millors metges de l'època, és un dels grans narradors en llengua francesa i es caracteritza pel seu ús desmesurat del llenguatge, traduït en un devessall riquíssim d'expressions, paraules estrangeres, distorsió d'idiatismes, cites o refranys, etc. El francès antic i mitjà del segle XVI ofereixen a Rabelais un vocabulari copiós, amb un amplí ventall en molts registres. Rabelais crea llenguatges artificials i neologismes, beu de tots els dialectes i llengües de França i del món conegut. Les seves obres més celebrades, que narren les aventures dels gegants Gargantua i Pantagruel, representen també una superba apologia de l'excés, del gruix i la desmesura, dels plaers mundans viscuts amb l'alegria de la carn, de la golafreteria i del vi.

Rabelais ens resulta difícil i enigmàtic perquè representa un món molt diferent del nostre. La seva obra està farcida d'al·lusions, a vegades serioses, sovint jocoses, a una cultura molt allunyada de nosaltres (Yllera, 2003: 10). Així, Rabelais cita, utilitza i parodia cantars de gesta medievals, autors grecollatins i, de fet, els seus textos contenen al·lusions a la Bíblia, als clàssics, a la cultura popular carnavalesca de l'Edat Mitjana i un seguit de referències que fóra molt llarg d'enumerar. Segons Mikhaïl Bakhtin, el lloc històric que ocupa Rabelais entre els creadors de la nova literatura europea es troba indiscutiblement al costat de Dant, Boccaccio, Shakespeare i Cervantes. El seu rebuig categòric de models i cànons de l'art literari és tan radical que va significar el seu oblit i menyspreu durant segles, fins que va ser redescobert pels romàntics (Bakhtin, 1974: 8).

3. *Pantagruel*

Pantagruel, l'obra base del nostre corpus, s'hauria publicat al voltant de 1533 i representa la primera incursió de Rabelais en el món dels gegants. Pantagruel és fill de Gargantua, un personatge de grandària desmesurada ja conegut per la tradició folklòrica francesa de l'època. Segons Yllera, es tracta sens dubte de l'obra més heterogènia de Rabelais (2003: 36), malgrat que es presenti senzillament com una continuació de les cròniques anònimes gargantuïnes, només que una mica més creïbles. Hi trobem tots els gèneres del moment: faules picants, novel·les d'origen italià, novel·les de cavalleries, relats fantàstics, etc, encara que predominen dos esquemes, l'èpic tradicional i clàssic i el còmic teatral. Amb aquestes aportacions tan diverses, Rabelais inventa un nou gènere: la prosa francesa moderna.

La novel·la de *Pantagruel* comença com un relat heroico-còmic, un parangó entre *Pantagruel* i *Hèrcules*. El jove heroi, després d'un naixement i una infància prodigioses, emprèn un viatge iniciàtic a la recerca del saber. Aquest periple li ofereix nombroses aventures: reptes en pública discussió amb els professors de facultats parisenques i els juristes més famosos, encreuament amb personatges curiosos i decisius com *Panurgi* o l'estudiant llemosí, a qui hem escollit com a paradigma de blasó lingüístic. Rep una carta del seu pare *Gargantua*, prototip per a molts estudiosos rabelaisians de la restauració del saber antic (Yllera 2003: 34). Visita també totes les universitats franceses del seu temps. Aquest periple acadèmic serà objecte de comentari més endavant. El llibre, escrit amb el pseudònim *Alcofribas Nasier*, anagrama del nom de l'autor, té un èxit enorme i estimula Rabelais a publicar dos anys més tard el *Gargantua*.

4. Blasons característics dels habitants de pobles, ciutats, regions i nacions, actuals o antics

A Rabelais (quadre 1) no hi ha gairebé mai res de tòpic o de lloc comú i aquest mateix caràcter anticonvencional és el que sempre ens sorprèn. Així i tot, recull determinats trets genèrics d'alguns pobles que s'han mantingut al llarg dels segles, a manera de «malnoms col·lectius», segons la terminologia de Morel (1993: 123).

Quadre 1.

Francès original	Trad. català	Trad. castellà	Trad. italià	Trad. anglès
Gregoys, Gentilz , qui furent buveurs eternalz (<i>Cap. 1</i>)	Els grecs i els gentils , que foren eterns bevedors	Los griegos y gentiles , que fueron sempiternos bebedores	I Greci , gli Arabi e gli Etnei , ma anche gli autori delle Sacre Scritture, come monsignor nostro San Luca, nonché San Mateo	The noble Greeks , who really knew how to hold their drank liquor and it religiously
D'yceulx sont descendues les couilles de Lorraine , lesquelles jamays ne habitent en braguette: elles tombent au fond des chausses (<i>Cap. 1</i>)	Els collons de Lorena , que mai no es queden dins de les braguetes: cauen al fons dels pantalons	los cojones de Lorena , que nunca se quedan en la braguetta, sino que caen al fondo de las calzas	le coglie di Lorena , che mai stanno a posto nella braghetta, ma scendono fino in fondo ai calzoni	The race who live in Lorraine , whose balls never stay in their codpieces but are always hanging down to the bottom of their breeches
en Avignon , où il ne fut troys jollrs qu'il ne devint amoureux: car les femmes y jouent volontiers du serre cropyere , parce que c'est terre papale (<i>Cap. 5</i>)	A Avinyó , on no passaren tres dies que s'enamorà: car les dones hi juguen amb molt de gust, a estrènyer la gropera, perquè és terra papal	a Aviñón , donde no pasó tres días sin enamorarse, pues allí son las mujeres aficionadas a jugar a estrechagrupera, por ser tierra papal	ad Avignone , dove non fece a tempo a restar tre giorni che s'innamorò: perché le donne di quel paese giocano troppo volentieri a stringichiappe, dato che è una città del Papa	to Avignon , and before he'd been there three days he was in love —because it's papal territory and the women screw around with great gusto
le peuple de Paris est sot par nature, par bequare et par bemol (<i>Cap. 7</i>)	El poble de París és ruc per naturalesa, del dret i del revés	El pueblo de París es necio por naturaleza, por becuadro y por bemol	il sedizioso popolo di Parigi è sciocco al naturale	Parisians are natural fools, inside out and inside in
des Gothz , qui avoient mis à destruction toute bonne literature (<i>Cap. 8</i>)	els gots , que havien destruït tota bona literatura	los godos , que habían destruido toda buena literatura	i Goti , i quali avevan messo a rovina ogni buona cultura	the Goths , who destroyed all worthwhile literature of every sort
mist les Alleman s par le derriere, qui firent diables de humer: « <i>Her, tringue, tringue!</i> » de doublet en case (<i>Cap. 12</i>)	Els alemanys que començaren a beure com dimonis: « <i>Her, tringue, tringue!</i> » seguit seguit	los alemanes , que hicieron maravillas bebiendo: « <i>Her, tringue, tringue!</i> » uno tras otro	dietro i Tedeschi , che cominciarono a bere come demoni: <i>Her, trinke, trinke!</i> das i cotz, frelorum bigot, paupera guerra fuit	Shoved the Germans back, because they were devils for dringling: « <i>Her, tringue, tringue!</i> » Beer over here, drink, drink! —and the dice roll a pair of identical twins

(Continua)

Quadre 1. (Continuació)

Francès original	Trad. català	Trad. castellà	Trad. italià	Trad. anglès
les Atheniens, qui ne consultoient jamais, sinon après le cas fait (Cap. 24)	als atenesos, que no consultaven mai, sinó després de fet el cas	Los atenienses que no deliberaban nunca, sino después de actuar	come gli Ateniesi, che tenevano consiglio soltanto dopo il fatto	The Athenians, who never planned anything except after the fact
beuvons icy à la bretesque (Cap. 28)	Bevem aquí a la bretona	bebamos aquí a la bretona	e beviamo bellé qui, alla bretone	Let's bend our elbows a little

Així, la fama de bevedors de què gaudeixen els habitants del Nord, en el nostre cas, els alemanys i els bretons, als quals s'uneixen aquí els gentils (pagans), que s'inclouen també en aquesta categoria. Des del segle XVI, ens diu Sainéan (1976: 430), els bretons compartien amb els alemanys i els suïssos la reputació d'insignes bevedors. Es beu à la *bretesque*, com en el nostre text, à la *mode de Bretagne* i à la *tudesque*. La beguda i la festa que provoca el vi és un dels temes recurrents de Rabelais en tota la seva obra. Qualsevol context és excusa perquè aparegui el vi. No en va *Beuvez tousjours, ne mourrez jasmals* (Beveu sempre, no morireu mai) és un dels seus lemes més celebrats; i Gargantua, en lloc de plorar com solen fer els nadons en arribar al món, brama : *À boire! À boire!* (A beure! A beure!). Guy Demerson assenyala (1982: 37) que per Rabelais, els bàrbars «de natura» són els gots, els pobletans (*villageois*) i els tudescos.

Un altre blanc recurrent de les seves paròdies és la jerarquia eclesiàstica. Avinyó, ciutat papal, sembla tenir un ampli ventall de prostitució. En testimoniar la *Dict des Pays* amb la frase *Il n'est bourdeau qu'en Avignon* (Sainéan 1976: 432) La nota 34 del traductor català (1985: 244) ens aclareix que «llegats i vicellegats de la Santa Seu hi governaven amb una suavitat notable». La qüestió sexual o escatològica en clau picaresca, freqüent en el nostre autor, apareix en el quadre 1 en forma de dimensions extraordinàries de les *couilles de Lorraine*, una al·lusió proverbial ja documentada, freqüent al segle XV. Es troba a la *Farce de Pathelin* i al *Parnasse satyrique* (Sainéan, 1976: 434).

París tindrà una gran importància als cinc llibres de Rabelais. L'autor hi arriba el 1528 per iniciar els estudis de medicina, i tot i viure a nombroses ciutats franceses, hi publica el Tercer i Quart Llibre i mor en aquesta ciutat. Es coneix cada racó de París, així com l'argot i la pronunciació peculiar dels parisencs, als quals no té en gran consideració. No és l'única vegada que titlla de rucs i ineptes per natura els seus habitants.

De nou, trobem la lloança i injúria fusionades en les mateixes paraules. Els gots o bàrbars, per a un humanista com Rabelais, representen el paradigma de l'anti-civilització. Pel que fa al comentari irònic sobre els atenesos, s'inspira en un adagi d'Erasmus (Adagis I, 8, 44): *Atheniensium inconsulta temeritas* (Yllera, 2003: 259, nota 27).

5. Universitats

Quadre 2.

Francès original	Trad. català	Trad. castellà	Trad. italià	Trad. anglès
à Thoulouse , où aprint fort bien à dancier et à jouer de l'espée à deux mains, comme est l'usance des escolliers de ladictie université (Cap. 5)	a Tolosa , on aprengué força bé a ballar i a fer anar el bran amb les dues mans, com és el costum dels estudiants de la dita universitat;	a Toulouse , donde aprendió muy bien a bailar y a manejar a espada con ambas manos, según la usanza de los escolares de esta universidad;	a Tolosa , dove imparò assai bene a danzare, e a maneggiare lo spadone a due mani, secondo le abitudini degli studenti di quella università;	to Toulouse , where he learned how to dance beautifully, and how to fence with a two-handed sword, as all the students at that university do
vint à Orleans , et là trouva force rustres d'escolliers (...) et en peu de temps aprint avecque eulx à jouer à la paulme, si bien qu'il en estoit maistre, car les estudiants dudict lieu en font bel exercice (Cap. 5)	vinguà a Orleans . Allà trobà força rústecs estudiants (...) en poc temps aprengué amb ells a jugar tan bé a la pilota que n'era tot un mestre, perquè els estudiants del dit lloc en fan molta pràctica	Llegó a Orleans , y allí se encontró con un montón de zafios escolares (...) y en poco tiempo con ellos aprendió tan bien a jugar a la pelota, que se convirtió en un experto. Pues los estudiantes del lugar lo practican mucho.	venne a Orléans , e là trovò una quantità di studenti villanzoni (...); e in breve imparò con loro a giocare al pallone, ma così bene che diventò il loro maestro. Perché gli studenti di quella città ne vanno matti;	came to Orléans , which was full of student bumpkins (...) and quickly taught him to become an expert at tennis, because these were students who believed in physical activity
ny le punays lac de Sorbone , duquel escript Strabo, (Cap. 33)	L'infecte llac de Sorbona de què parla Estrabó	El hediondo lago de Sorbona , del que escribe Estrabón	dell'atroce lago di Sorbona , del quale scrive Strabone	The fetid lake of Serbonis that Strabo wrote about

Com ja hem apuntat, *Pantagruel* recorre totes les universitats franceses del moment (capítol 5), tot seguint un ordre precís: Poitiers, Burdeus, Tolosa de Llenguadoc, Montpeller, València, Bourges, Orleans i París. Abans de passar a analitzar les universitats blasonades del nostre corpus, un apunt sobre les idees educatives de Rabelais. L'humanista ha de tenir cura del seu cos i de la seva ànima; així doncs, no es tracta només, en els dos primers exemples, d'una acusació de mals estudiants als estudiants de Tolosa o Orleans, esdevinguts especialistes del bon ús de l'espasa o la pilota. Tanmateix, titlla sense embuts de «rústecs» (*rustres*) els segons; el darrer cas presentat és un clar despit a la universitat de la Sorbona de París, paradigma per Rabelais de la vella tradició, del pedantisme monacal i de la teologia dogmàtica amb la qual es va encarar el mateix Rabelais. I, per descomptat, hi ha una tergiversació del nom en aquest joc de paraules: Estrabó no es refereix a l'infecte (*punays*) llac Sorbona, sinó al llac Serbonis.

Segons Émile Gebhart, a la pàgina de l'INRP (Institut National de Recherche Pédagogique) <http://www.inrp.fr/edition-electronique/lodel/dictionnaire-ferdi->

nand-buisson/document.php?id=3483, el programa propi educatiu de Rabelais té per objecte l'home sencer, ja no el solitari tancat a la seva biblioteca, sinó a la persona dedicada a l'acció, a la comunitat civil, al deure nacional. A més, abandona els dogmes i l'escolàstica medievals i, com a home del Renaixement, prendrà com a base els grecs per celebrar la cultura superior de l'esperit. Aquest pla d'estudis es troba al llarg de *Pantagruel* i a la carta del pare Gargantua (capítol 8), un dels fragments més estudiats de l'obra. La gimnàstica del cos ocupa tant de temps com la de l'esperit. El preceptor i el deixeble surten dels claustres gòtics, de la vida contemplativa, de les biblioteques tancades a l'exterior, mentre aspiren a un ideal gens menyspreable, adoptat pels antics: un esperit sa en un cos robust.

6. Atractius o productes típics d'una ciutat o regió

Quadre 3.

Francès original	Trad. català	Trad. castellà	Trad. italià	Trad. anglès
à Montpellier où il trouva fort bon vins de Mirevaux (Cap. 5)	a Montpeller , on trobà molt bons vins de Mireval	a Montpellier , donde encontró unos excelentes vinos de Mirevaux	a Montpellier , dove trovò dei buonissimi vini di Miravalle	to Montpellier , where he found magnificent Mirevaux wine
l'amphitheatre de Nîmes (...) semble œuvre plus divin que <i>humain</i> (Cap. 5)	l'amfiteatre de Nîmes sembla obra menys divina que humana	El anfiteatro de Nîmes (...) más parece obra divina que humana	e l'anfiteatro di Nîmes (...) sembrano opere più divine che umane	The amphitheater at Nîmes (which seems as if it has been built by gods rather than by humans)
tout le bon vin d' Orleans (Cap. 7)	El bon vi d' Orleans	El buen vino de Orleáns	il bon vino di Orleans	The fine wine in Orleáns
au jardin de France, c'est Touraine (Cap. 9)	Al jardí de França: la Turena	En el jardín de Francia, que es la Turena	nel giardino di Francia, cioè in Turenna .	The very garden of France: that is, in Touraine
quanard de Savoie (Cap.12)	els ànecs de Savoia	Pato de Saboya	anitre savoiarde	Savoy ducks
la grosse tour de beurre, qui estoit à Saint Estienne de Bourges , fondit au soleil. (Cap. 29)	La grossa torre de mantega de Sant Esteve de Bourges es fongué al sol	la gran torre de mantequilla que había en San Esteban de Bourges , se derritió con el sol	Quando la gran Torre di burro, quella di Santo Stefano di Bourges , si sciolse al sole	the great tower at St Etienne de Bourges , built all of butter, melted down in the sun
Laryngues et Pharingues , qui sont deux grosses villes telles que Rouen et Nantes , riches et bien marchandes (Cap. 32)	a Laringes i Faringes , que són dues grans ciutats com Roà i Nantes , riques i ben mercantils	Laringe y Faringe , que son dos grandes ciudades tales como Ruán y Nantes , ricas y llenas de comerciantes	Laringi e Faringi , che sono due grosse città come Rouen e Nantes , ricche e assai mercantili	Larynx and Pharynx , which were two cities as big as Rouen and Nantes , rich and doing a fine business

Els exemples seleccionats fins ara, així com alguns dels que hem inclòs a l'annex, no reflecteixen un esperit de campanar a ultrança, ni de bon tros. El blasó, sempre present i disposat a vituperar o lloar, tendeix clarament en Rabelais, a aquesta darrera actitud positiva. El viatge per França a l'encontre del saber li mostra a Pantagruel llocs dignes de contemplació, ja sigui a causa dels seus productes (essencialment el vi) o de la seva bellesa (el pont sobre el Gard). El coneixement geogràfic de Rabelais, fil per randa, és impressionant. N'hi ha prou amb una mostra de la tirallonga d'objectes característics de diferents llocs: ànec de Savoia (*quanard de Savoye*), els grans rellotges de Rennes, Poitiers, Tours i Cambrai (*les grosses horloges de Renes, de Poitiers, de Tours et de Cambray*) o una bóta de cuir rentable de Tours (*une ferriere de cuir bouilly de Tours*).

7. Els parlars estrafets

Quadre 4.

Francès original	Trad. català	Trad. castellà	Trad. italià	Trad. anglès
L'on vocite	Vocita(s'anomena)	Vocitan	Vocitare	Vociferates
Despumons la verbocination Latiale	Despumem la verbocinació latal (<i>deformem la llengua llatina</i>)	Despumamos la verbocinación lacial	Esercitiemo la verbocinazione Laziale	We converse continuously in Latinal verbalizations
Cauponizons	Calponitzem (mengem)	Cauponizamos	Cauponizziamo	We engage in gustatorial ingestion
Libentissiment	Libentíssimament (<i>de bon grat</i>)	Libentíssimamente	Libentisimamente	Most willingly
Je revere les Olimpicoles	Revereixo els olimpicoles (<i>reverencio els habitants de l'Olimp</i>)	Revereo a los olímpicolas	Io venero gli Olimpici	Those who habituate those astronomical regions are the sources of my intense adoration
Vée dicou, gentilastre. Ho!, saint Marsault adjouda my!	Vée dicou, gentilastre. Ho!, saint Marsault adjouda my! (<i>traducció catalana a nota 41</i>)	Vée dicou, gentilastre. Ho!, saint Marsault adjouda my! (<i>traducció castellana a nota 127</i>)	Ohè, digo, gentilòmo! O Sant Antonio, varda che demonio!	Hey boss, hey there! O Saint Martial save me!

Heus ací un escolar llemosí que llatinitzava pedantment la llengua francesa, la qual cosa li val una pallissa brutal de Pantagruel. La «moral» lingüística del capítol vindria a ser que és convenient expressar-se en llenguatge usual i que s'han d'evitar els *mots épaves*, les paraules amb les quals tendim a encallar-nos, igual que els patrons d'embarcació eviten de navegar pels esculls i les roques que voregen la costa, si ens mantenim en una metàfora rabelaisiana (Lladó-Ugarte 2006: 218). De fet, el capítol en qüestió (el sisè) fa escarni del llatí macarrònic i del costum, d'altra banda

habitual en molts humanistes, de llatinitzar excessivament el francès (Bonfantini 1953: 194, nota 1) i, alhora, juga amb la fama de pagerols que tenien a l'època els habitants del Llemosí (Yllera 2003: 33). L'estudiant no parla en llatí sinó en un argot a la manera dels escolars de la Sorbona. El càstig físic i les amenaces que rep el pobre pupil d'un Pantagruel que ha perdut els estreps davant d'aquell xampurreig, quan s'adona de l'origen llemosí de l'estudiant, el fa renegar del llenguatge artificial i passar *in extremis* al vernacular. Les ires de Pantagruel, doncs, s'adrecen a l'actitud d'emascarar la llengua vernàcula amb una altra de més prestigi acadèmic, és a dir, el pedantisme (Lladó-Ugarte 2006: 219).

En conseqüència, gosaríem concloure que a l'universalista Rabelais no li seria potser aplicable la definició d'Iglesias-Giraud (2006: 366), segons la qual a les formes d'expressió paremiològica, des d'una perspectiva sociocèntrica, s'hi troben els mateixos continguts, perquè els prejudicis que es vehiculen en aquestes expressions proverbials sobre els altres col·lectius locals o nacionals no són exclusius del poble mencionat ni tan sols del mateix país. A Rabelais no hi ha un rebuig del que és forani, només la tergiversació d'algun aspecte del llenguatge o del contingut que provoca la rialla, com a l'episodi de la torre de Bourges, erigida en part amb els diners (bules) del fidels per tenir dret a menjar mantega durant la Quaresma. Ara bé, com en aquesta anècdota, sota l'aparença faceciosa, es posa de manifest el propòsit crític i de denúncia de l'autor.

Per als autors Iglesias-Giraud, el contingut del refranyer especialitzat en la xenofòbia es redueix a una sèrie de prejudicis, clixés més o menys convencionals, sobre els naturals d'altres nacions o pobles (Iglesias-Giraud, 2006: 366):

- 1) afinitat o contrast amb el propi grup
- 2) capacitat o incapacitat mental
- 3) potència o impotència física o moral
- 4) riquesa o pobresa
- 5) predisposició anímica o corporal que condueix a l'exercici amorós o al gaudi dels plaers, amb el consegüent rebuig del treball.

Atès que Rabelais no s'associa clarament a cap col·lectivitat (és un humanista i, com el nom ho indica, s'identifica genèricament amb la *Humanitat*), no necessita aquesta visió pejorativa que forma part del mecanisme de contrast, i podríem afegir-hi també d'exclusió, necessària per al funcionament del principi d'identitat intern de la col·lectivitat. Tanmateix, continuen Iglesias-Giraud (2006: 368),

a pesar de la carga semántica de estos prejuicios, no hay que olvidar que se trata de formas de expresión popular que admiten una aplicación lúdica, que en modo alguno puede justificar la motivación que las provoca.

Pel que fa a Rabelais, el tarannà lúdic i paròdic dels seus blasons transmet un missatge de tolerància i de bonhomia, en contrast, per exemple, amb l'obscurantisme sorbonià, verbalitzat en el galimaties de llemosí, el qual sí que desperta les ires de Pantagruel / Rabelais.

8. Les traduccions, a tall de conclusió

Observem ara breument, a mode de conclusió, algunes tries ben significatives de les versions catalana, castellana, italiana i anglesa que hem presentat. Ens hem basat sempre, llevat del cas de la traducció italiana, en la versió més recent.

Tot i el gruix de les versions, la nostra anàlisi haurà de ser forçosament reduïda, atès que en la majoria de casos la traducció compleix la funció de mirall de l'original amb què han estat escameses; al nostre entendre, els diferents trasllats s'adiuen perfectament a la intenció de l'autor, tot i que hi hem trobat algunes particularitats dignes de menció:

La versió italiana del quadre 1, exemple 1, ofereix una curiosa alternativa als «gentils, que foren eters bevedors». L'explicació rau en què Bonfantini es basa en una altra versió. Rabelais escriu, reescriu, afegeix, suprimeix, s'autocensura, sovint per escapar al flagell implacable dels teòlegs de la Sorbona. De fet, des de l'any 1955 es comptabilitzen set edicions crítiques de les obres completes de Rabelais i sis del *Pantagruel*; d'aquestes darreres, tres del text considerat original, una és de l'edició de 1534 i l'altra de la de 1542 (Yllera 2003: 59-60).

Tornant al nostre exemple, «*Etnei*», del llatí eclesiàstic *ethnicus* significa «pagans», «gentils». La solució de Burton Raffel passa per adjectivar «*Greeks*» amb el substantiu «gentils», que ell pren amb l'accepció de «noble»; d'aquesta manera, titlla directament de bevedors històrics els grecs, mentre que al text rabelaisià, tot i que ambigu, aquesta categoria sembla atorgar-se només als «gentils».

Fixem-nos de nou en el torsimany anglès, perquè al quadre 1, exemple 6, hi introdueix algun mot de la seva collita, amb la finalitat de fer la frase més entenedora. En aquest sentit, tradueix el verb d'una frase (*tringue*) que, al nostre parer, hauria de ser ben clara per un lector d'una llengua anglogermànica; a més, hi afegeix «beer» i fa una paràfrasi en un fragment ambigu i obscur, que imita en part el llenguatge jurídic —es tracta del capítol XII, «Com el senyor d'Ensumapets pledejà davant Pantagruel»— i del qual els traductors se'n surten com poden. Potser la raó d'aquests canvis inevitables la trobem en la justificació del traductor americà, que afirma, per una banda, que ha intentat escriure un equivalent amb prosa anglesa contemporània flexible i sensible; de l'altra, la seva opció consisteix a ometre qualsevol nota explicativa, atès que no les considera justificades en una obra concebuda per l'autor alhora per a la diversió i la instrucció (*Translator's Preface* 1991: x-xi). Aquest criteri podria potser explicar també, al quadre 1, exemple 8, la transformació de «*bevons icy à la bretesque*» en «*Let's bend our elbows a little*», on es perd justament l'etnònim que aquí ens interessa.

Les versions de les llengües romàniques dels exemples del quadre 4 intenten seguir sintàcticament i lèxicament Rabelais: respecten les intervencions terminològiques i retòriques del macarrònic francès llatinitzat (Lladó-Ugarte 2006: 226). En canvi, de nou, Burton Raffel, emprà un criteri diferent: adapta la construcció d'una llengua romànica, creant un anglès formal i pesat, amb l'ús freqüent de la preposició *of* i, a més, inventa termes afegint un sufix a paraules d'origen llatí que existeixen (*crepuscularity* de *crepuscular*, *viceversusly* de *viceversa*) o introdueix termes cultes d'arrel llatina d'ús rar (*grandiosely*, *nocturnally*). Però el més significatiu

és la percepció diferent que els traductors tenen de la llengua llemosina: Yllera transcriu l'enunciat vernacle posant-lo en cursiva, marcant així el seu caràcter estranger; Sánchez-Férriz no li dona relleu tipogràfic, i el manté així dins d'una continuïtat textual. Bonfantini opta per significar-lo amb el dialecte venecià, tot introduint un refrany popular. Raffel camufla el llemosí en un anglès amb una exiguïta marca col·loquial (*Hey boss, hey there!*), però sense donar a conèixer al lector que es tracta d'una altra llengua (id. 221-223).

El trasllat de frases fetes i jocs de paraules suposa un veritable repte per a qualsevol sofert traductor de Rabelais. Ho exemplificarem, per concloure, amb les declaracions del traductor català, Miquel-Àngel Sánchez-Férriz que, en els seus articles sobre la versió de *Gargantua i Pantagruel*, menciona els problemes que planteja el text, comuns tanmateix a tots aquells que han gosat desafiar-lo: diferents registres i nivells de llengua, jocs de paraules, lèxic arcaïtzant, noms propis, etc. (Ugarte, 2005: 69). Aquesta dificultat, tanmateix, no s'ha donat en la majoria d'exemples exposats. En els tres primers quadres, més que el lingüístic, l'escull que s'ha de salvar és el context i la comprensió de la referència; en el quart, la invenció d'una llengua artificiosa. Certament, si ho considera necessari, el traductor té llicència per emprar amb mesura les notes, tot i que podria resultar pedant incloure una explicació cada vegada que Rabelais volia fer l'ullet o una broma al lector del seu temps.

9. Bibliografia

- BAKHTIN, Mijail (1974). *La cultura popular en la Edad Media y en el Renacimiento. El contexto de François Rabelais*. Barcelona: Barral. Traducció de Julio Forcat i César Conroy.
- DEMERSON, Guy (1982). «Le Plurilinguisme chez Rabelais». *Bulletin de l'Association d'étude sur l'humanisme, la réforme et la renaissance*, 15. *Les rapports entre les langues au XVIème siècle*. Vol II: 37-39.
- DEMERSON, Guy (1996). *L'esthétique de Rabelais*. París: SEDES.
- GEBHART, Émile. «Rabelais». <http://www.inrp.fr/edition-electronique/lodel/dictionnaire-ferdinand-buisson/document.php?id=3483> [consultat: abril 2010]
- GIRAUD, Françoise i IGLESIAS, Àngel (2006). *Cuán necios y cornudos son los otros en El Rebollar y otras partes: Portuguesis, Serranus y Farinatus en el refranerillo xenófo-bo rebollano, extremeño y castellano*. *Cahiers du Prohemio* 8: 363-400.
- IGLESIAS, Àngel (1993). «El relato oral en la época clásica y en el folclore moderno: el caso del blasón popular». *Paremia* 1: 29-43.
- LLADÓ, Ramon i UGARTE, Xus (2006). «Multilingüismo y diglosia en Rabelais: lo que las traducciones rebelan». *Cahiers du Prohemio* 7: 217-228.
- MOREL D'ARLEUX, Antonia (1993). «Algunos aspectos del blasón popular de los extremeños en el Siglo de Oro». *Paremia* 2: 117-124.
- RABELAIS, François (1953). *Gargantua e Pantagruel*. Torí. Edició de 1993. Traducció de Mario Bonfantini.
- (1985). *Gargantua i Pantagruel*. Barcelona: Edicions 62. MOLU. Traducció de Miquel-Àngel Sánchez-Férriz.
- (1991). *Gargantua and Pantagruel*. Nova York-Londres: Norton. Traducció de Burton Raffel.
- (2003). *Pantagruel*. Madrid: Cátedra. Traducció d'Alicia Yllera.

- RABELAIS, François. *Pantagruel*. http://www.memodata.com/2004/fr/pantagruel_rabelais/index.shtml [consultat: abril 2010]
- RAFFEL, Burton (1991). *Translator's Preface*. A: RABELAIS, François (1991). *Gargantua and Pantagruel*. Nova York-Londres: Norton, p. IX-X.
- SAINÉAN, Lazare (1976) (1922-1923). *La langue de Rabelais*. París: E. de Boccard, nova edició, Ginebra, Slatkine Reprints.
- UGARTE, Xus (2005). «Les traduccions catalanes de Rabelais». *Études Rabelaisiennes*, Tom XLIV: 63-78.
- YLLERA, Alicia (2003). «Introducción». A: RABELAIS, François. *Pantagruel*. Madrid: Cátedra, p. 9-64.